

ŚREDNIOWIECZNE MIASTO OCZAMI ARCHEOLOGA – ILE PRAWDY JEST W DZISIEJSZYM WYOBRAŻENIU PRZESZŁOŚCI?

Anna Kubicka, aannakubicka@wp.pl
Uniwersytet Łódzki
Ul. Prezydenta Gabriela Narutowicza 65, 90-131 Łódź

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł poruszać będzie zagadnienia związane z tematyką średniowiecznego miasta. Autorka skupi się na informacjach, jakich dostarczają wykopaliska archeologiczne prowadzone na terenie Polski. Głównym celem rozważań będzie scharakteryzowanie ogólnego wyglądu miasta. Stąd też ważnym elementem prowadzonej refleksji będzie przedstawienie jego rozplanowania oraz zabudowy. Ponadto poruszone zostaną kwestie życia jego mieszkańców z uwzględnieniem pozycji społecznej, jaką zajmowali.

Słowa kluczowe: archeologia, średniowiecze, miasto, życie codzienne, ludzie

The medieval town in the eyes of an archaeologist- how much truth is in today's imagine of the past?

ABSTRACT

The paper treats issues related to the subject matter of the medieval town. The author focuses on information provided by archeological excavations from areas in Poland. The main objective is to characterize the general appearance of the city. The crucial concept of this discussion is a presentation and layout of buildings in that center. Furthermore, the paper reviews the issues of life of the residents, including their social position.

Keywords: archaeology, Middle Ages, medieval town, everyday life, people

PROBLEMATYKA MIEJSKA A ARCHEOLOGIA

Dział archeologii zajmujący się średniowieczem, w tym także archeologią ówczesnych miast, to specjalność badawcza, która pojawiła się stosunkowo niedawno. W jej początkach skupiano się głównie na zagadnieniach związanych z wczesnym średniowieczem, niemal całkowicie ignorując materiał późniejszy. Dopiero po 1945 roku w wyniku zniszczeń wojennych badacze uzyskali możliwość dotarcia do historycznych centrów miejskich dotychczas niedostępnych. W wielu miejscach odbudowa poprzedzona była pracami archeologicznymi prowadzonymi w różnym zakresie czasowym czy terytorialnym. W ostatnim dwudziestolecu archeologia miast wykształciła i udoskonaliła swój warsztat badawczy. Znacznie powiększyło się grono archeologów zajmujących się tym okresem, zanotowano przyrost zasobu źródeł oraz ich coraz doskonalsze opracowanie i publikowanie. Naukowcy poza tematyką początków osadnictwa miejskiego równie mocno interesują się rozwojem miast i ich kultury materialnej w XIII- XV wieku oraz czasach nowożytnych¹.

Czym w ogóle jednak jest miasto, nie tylko średniowieczne? Odpowiedź w zależności od zakresu zainteresowań badacza, któremu postawimy to pytanie, będzie nieco inna. W każdej z definicji zostanie położony nacisk na odmienne aspekty – architekt skupi się na zabudowie, socjolog czy antropolog na człowieku, dla geografa ważna będzie topografia terenu, zaś historyk sztuki spojrzy na taki ośrodek przede wszystkim jako na dzieło artysty i doszukiwał się będzie czynników kompozycyjnych. Mając na uwadze powyższe wspomniane różnice, w ogólnym rozumieniu definiuje się, iż miasto stanowi specyficzną formę zagospodarowania przestrzeni, która pełni liczne oraz różnorodne funkcje w ramach bytowania ówczesnego państwa i społeczeństwa². Większość osób posiadających wiedzę ogólną, opisując miasto średniowieczne, myśli o pewnych sztandarowych cechach zewnętrznych (najczęściej wskazywanych w literaturze przedmiotu) jak wieże kościoła i ratusza widoczne z oddali, murowana zabudowa mieszkalna wzdłuż wąskich, zatłoczonych uliczek, czy całość otoczona murem z obronnymi basztami. Już dziś wiadomo jednak, że wyobrażenie to jest nieprecyzyjne, ponieważ dotyczy miast późnolokacyjnych (i to nie wszystkich), ponadto częściej niż w rzeczywistości występuje w wyobrażeniach malarskich ujmujących miasto jako swego rodzaju idee³.

1 J. Piekalski, *Wstęp*, [w:] C. Buśko, J. Piekalski (red.), *Wratislavia Antiqua*, t. 1, Wrocław 1999, s. 9-10.

2 H. Samsonowicz, *Życie miasta średniowiecznego*, Poznań 2012, s. 5.

3 Tamże, s. 33.

PIERWSZY ETAP POWSTAWANIA MIASTA – LOKACJA

„Lokacja” w rozumieniu XIII-wiecznym była technicznym terminem kolonizacji i dotyczyła bądź aktu prawnego, na podstawie którego miał funkcjonować ośrodek miejski (tzw. prawo niemieckie), bądź też stanowiła sam moment założenia lub przekształcenia istniejącej osady w organizm miejski. Lokacje przestrzenne i prawne danego miasta niekiedy przeprowadzano w tym samym czasie, mogły jednak stanowić dwa oddzielne procesy. Lokowanie miast na prawie niemieckim spowodowało pojawienie się na terenie Europy Środkowowschodniej nowych kanonów rozplanowania ośrodków miejskich. Duży nacisk kładziono na regularność zabudowy oraz sieci drożnej. Miasta były w swej konstrukcji bardzo podobne, zaś wszelkie różnice wynikały przede wszystkim z lokalnych warunków topograficznych⁴.

Zaobserwować można dwa typy miast, których wyróżnienie oparte jest na odmiennych zjawiskach zachodzących w historii urbanizacji. Założenia wczesnomiejskie, które funkcjonowały do przełomu XII i XIII w. charakteryzują się policentrycznością – zarówno struktury topograficznej, jak i funkcjonalnej. Miasta średniowieczne o wyglądzie i rozplanowaniu opartym na wykonanym wcześniej planie znane są od XIII wieku i wiąże się je z kształtowaniem się organizmów komunalnych⁵. Prace prowadzone przez archeologów skupiają się głównie na zagadnieniach dotyczących momentu pojawienia się na danym terenie siedzib miejskich oraz ustaleniu, czy ośrodek założony został na tzw. surowym korzeniu, czy rozwinął się z wcześniej istniejącego grodu lub podgrodzia⁶.

Od momentu rozpoczęcia akcji lokacyjnej na terenach ziem polskich każde średniowieczne miasto stanowiło skomplikowany organizm zdecydowanie wyróżniający się na tle innych form osadniczych. Przestrzeń miasta była systematycznie wypełniana różnorodną zabudową, ponieważ ośrodek musiał uwzględnić wiele równie ważnych funkcji.

KOLEJNE ETAPY KSZTAŁTOWANIA MIASTA - ZABUDOWA

Cały proces tworzenia się nowego ośrodka miejskiego rozpoczynano od określenia jego wielkości i wstępnego rozmiaru, czyli od planu wykonanego na modelu. Decydujący punkt stanowiło wybranie odpowiedniego miejsca do powstania miasta – niezwykle istotne było samo ukształtowanie terenu. Ponadto z reguły ośrodek lokowano w pobliżu ważniejszych szlaków komunikacyjnych, często przy sieci wodnej. Początkowo wytyczano fortyfikacje (bramy oraz linie murów), a także główny plac targowy – rynek. Należy pamiętać, iż nie wszystkie miasta otaczały mury, gdyż ich budowa wiązała się z wysokimi kosztami. Zawsze jednak występował jakikolwiek jego substytut – palisada, rów czy kopiec. Mur ma bowiem nie tylko charakter obronny, ale także symboliczny – oddziela od siebie dwie przestrzenie (miejską i pozamiejską)⁷. W następnej kolejności skupiano się na siatce ulic, ustalając wielkość bloków przeznaczonych pod zabudowę. Już na tym etapie dysponowano wiedzą o umiejscowieniu obiektów powszechnego użytkowania, takich jak kościoły, klasztory, łaźnie czy miejsca handlu.

Po zarysowaniu granic miasta i wytyczeniu ulic wymierzano działki/parcele przeznaczone do użytkowania przez mieszczan. Początkowo skupiano się na zabudowie przyrynkowej, w której zamieszkiwali najbogatsi. Rzemieślnicy jednej specjalizacji najczęściej lokowali swe siedziby obok siebie w różnych częściach miasta. Pod murami zwykle znajdowały się otwarte dzielnice zamieszkałe przez Żydów, a także budynki klasztorne. W bliskim sąsiedztwie ośrodka miejskiego niekiedy wznosił się zamek. Wytyczano również tereny leśne i rolne (lasy, pola, łąki), z których mogli korzystać wszyscy mieszkańcy⁸.

Miejsce, od wyznaczenia którego rozpoczynano organizację przestrzeni miejskiej, był rynek. Przez umieszczenie na nim wielu obiektów istotnych dla rozwoju i egzystowania miasta pełnił on różnorodne funkcje. Stanowił centrum ekonomiczne oraz administracyjne, tutaj odbywały się zgromadzenia, sądzono winnych czy korzystano z rozmaitych rozrywek. Rynek pełnił wreszcie rolę reprezentacyjną, manifestując samodzielną i zamożność mieszczaństwa – na parcelach przyrynkowych, zamieszkałych przez najbogatszych, najszybciej rozwijało się budownictwo murowane⁹.

Z kolei plac targowy był miejscem wymiany detalicznej. Sprzedawano różnorodne towary pochodzące zarówno z najbliższych okolic, jak i z handlu dalekosieźnego. W obrębie targu znajdowały się rozmaite urządzenia służące handlowi.

4 G. Nawrońska, *Początki Elbląga w świetle źródeł archeologicznych*, Elbląg 2012, s. 82.

5 J. Piekalski, *Centrum średniowiecznego miasta jako problem badawczy archeologiczny*, [w:] J. Piekalski, K. Wachowski (red.), *Wratislavia Antiqua*, t. 2, Wrocław 2000, s. 11.

6 A. Kaśinowski, *Archeologia miast a archeologia w mieście (rozmowy niedokończone)*, [w:] R. Czaja i in. (red.), *Archaeologia et historia Urbana*, Elbląg 2004, s. 344.

7 C. Buśko, *Rynek – centrum średniowiecznego Wrocławia*, [w:] J. Piekalski, K. Wachowski (red.), *Wratislavia Antiqua*, t. 2, Wrocław 2000, s. 235.

8 M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986, s. 94.

9 A. Jelicz, *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie*, Warszawa 1966, s. 63-64.

Funkcjonowały tam sukienice, czyli stałe zespoły architektoniczne przeznaczone dla sukieników, a także kramy bogatych kupców oraz budy, ławy i jatki, na których wykładali swoje towary mniej majątni. W ich bezpośrednim sąsiedztwie umieszczano wagę miejską z wzorami miar, na której ważono towary przed zakupem. W zajazdach, zwykle znajdujących się przy palcu targowym, spotkać można było ludzi z najodleglejszych stron Europy, przywożących ze sobą nie tylko przedmioty na sprzedaż, ale też informacje i różnego rodzaju nowości¹⁰.

Jednym z ważniejszych gmachów na planie miasta był ratusz – siedziba rady, kancelaria, a także miejsce doniosłych wydarzeń towarzyskich i uroczystości. Mieściły się w nim archiwa oraz przechowywano wzorce obowiązujących miar i wag. W piwnicach ratusza znajdował się skład towarów (zwykle piwa), jak również izba tortur i miejsce odosobnienia dla skazańców¹¹.

Jednocześnie wraz z kształtującym się systemem sądownictwa w przestrzeni miejskiej pojawiały się place do sprawowania sądów oraz miejsca publicznego wykonywania kar. Charakterystycznym elementem każdego miasta były szubienice i pęgierze – jedyne stacjonarne urzędy do wymierzania sprawiedliwości. W zależności od zamożności miasta urzędy te były drewniane bądź kamienne. Oprócz nich jednak średniowieczne społeczeństwo znało wiele wyrafinowanych narzędzi penitencjarnych, a zadawanie bólu niejednokrotnie stanowiło rozrywkę dla tłumów. Szubienice budowano zwykle tuż za murami miasta, na niewielkich wzniesieniach, najczęściej przy ruchliwych gościńcach. Taka lokalizacja wymuszona była głównie względami sanitarnymi, ponieważ na szubienicach wykonywano kary śmierci, a rozkładające się ciała w centrum miasta groziły wybuchem epidemii. Pęgierze natomiast przeważnie znajdowały się na rynku miejskim. Wiązało się to z odmiennym rodzajem kar, służących głównie ośmieszeniu i napiętnowaniu winnego. Najpowszechniej skazywano na chłostę, rzadziej obcinano członki lub przykuwano delikwenta do pęgierza wraz z tablicą informującą o rodzaju przewinienia. Relikty takich urządzeń stosunkowo rzadko są dostępne w materiale archeologicznym¹².

Drugi ważny plac w mieście, niekiedy przylegający do jednego z narożników rynku, zajmował kościół parafialny wraz z otaczającym go cmentarzem. Budynek świątyni to miejsce wyjątkowo ważne dla mieszkańców miasta, starano się, by był jak najokazalszy. Zwykle stanowiła ona pierwszą budowlę przeznaczoną do użyteczności publicznej wznoszoną w nowym ośrodku¹³. Cmentarze natomiast nie służyły wyłącznie jako miejsce pochówku zmarłych. Odbywały się tam wiece polityczne, zebrania społeczne, a nawet przeprowadzano transakcje handlowe.

Silnie związane z religijnością mieszkańców średniowiecznych miast były szpitale z kaplicami Ducha Świętego, zwykle usytuowane na uboczu, pod murami miejskimi lub poza ich obrębem. Były to przytułki przeznaczone głównie dla ludzi ubogich, ułomnych, chorych, bezdomnych. Do zadań takich placówek należało zapewnienie schronienia, pożywienia oraz możliwości udziału w liturgii i godnego pogrzebu¹⁴.

Istotny element miast stanowiły także łaźnie – instytucje niezbędne dla utrzymania właściwego poziomu higieny. Korzystali z nich niemal wszyscy mieszkańcy średniowiecznego miasta. Niejednokrotnie władze miejskie fundowały pewnym grupom społecznym, zwykle tym najbiedniejszym, kąpiele w łaźniach. Poza przygotowywaniem kąpeli łaźnienicy (osoby zatrudnione do pracy w łaźniach), zazwyczaj golili, strzygli, a nawet przeprowadzali poważniejsze zabiegi kosmetyczne lub lekarskie, takie jak puszczenie krwi, usuwanie zębów czy stawianie baniek. Ponadto właściwie urządzone łaźnie stanowiły miejsce spotkań towarzyskich – można było się posilić, podyskutować, pograć w rozmaite gry bądź posłuchać muzyki. Funkcjonowanie takich miejsc ustawało wyłącznie w okresach zarazy¹⁵.

Średniowieczne miasto wymagało dużych ilości wody – zarówno na potrzeby gospodarstwa domowego, jak i różnorodnych rzemiosł i produkcji. Stąd też tuż po budowie domów mieszkalnych pojawiały się niezbędne do bytowania studnie. Poza licznymi prywatnymi studniami występowały również te publiczne lokowane przy ulicach i głównych placach. Wygląd studni oraz surowiec użyty do jej budowy zależał głównie od środków, jakimi dysponował inwestor. Po pewnym czasie większość tego typu budowli ulegała zanieczyszczeniu. Wtedy to wykorzystywano je jako kloaki i śmietniki¹⁶.

10 H. Samsonowicz, *Życie miasta...*, dz. cyt., s. 39.

11 G. Nawrońska, *Początki Elbląga...*, dz. cyt., s. 131.

12 M. Trzciniński, *Urządzenia penitencjarnie w krajobrazie średniowiecznych i nowożytnych miast Dolnego Śląska*, [w:] J. Piekalski, K. Wachowski (red.), *Wratislavia Antiqua*, t. 2, Wrocław 2000, s. 149-150.

13 H. Samsonowicz, *Życie miasta...*, dz. cyt., s. 114.

14 M. Rębkowski, *Domus sancti Spiritus. Szpital średniowiecznego Kolobrzegu w świetle archeologii*, [w:] Tenże (red.), *Archeologia średniowiecznego Kolobrzegu*, t. 5, Szczecin 2010, s. 152.

15 J. Topolski, *Dzieje Poznania*, t. 1, Warszawa – Poznań 1988, s. 307.

16 P. Cembrzyński, *Woda*, [w:] Tenże, *Wratislavia Antiqua*, t. 14, Wrocław 2011, s. 39.

Wraz z rozwojem miasta i jego infrastruktury stale rósł popyt na wodę. W rezultacie brakowało zdolnych do wykorzystania wód. Sytuacja ta powodowała tworzenie sieci urządzeń doprowadzających wodę rurami drewnianymi lub ceramicznymi do prywatnych działek oraz publicznych rząpiów (studni wodociągowych, czyli beczek wkopanych w ziemię). Te ostatnie nie tylko dostarczały wodę, ale także gwarantowały możliwość kontrolowania przepływu cieczy w magistrali. Na terenach płaskich, gdzie niemożliwe było wykorzystanie wodociągów grawitacyjnych, powstawały rumusy, czyli kunszty wodne. Dzięki kołom wodnym unosiły one wodę na odpowiednią wysokość i umożliwiały rozprowadzenie jej po całym mieście. Osoby budujące takie urządzenia musiały posiadać znaczną wiedzę i być wykwalifikowane, szybko więc wykształcił się zawód rumistrza¹⁷.

Wytyczenie bloków i działek wiązało się z powstaniem sieci ulicznej, która w średniowiecznym mieście zwykle przyjmowała układ szachownicy. Ulica mogła mieć różną konstrukcję – od fragmentów drewna i gałęzi kładzionych bezpośrednio na ziemi po te składające się z podkładu i brukowanej nawierzchni¹⁸. Dopóki rada miejska nie stwarzała odpowiednich przepisów regulujących korzystanie z tej przestrzeni publicznej, ulice ulegały szybkiemu niszczeniu¹⁹. Zalegały na nich różnego rodzaju śmieci, a sam stan dróg był fatalny²⁰.

Bloki zabudowy, wyznaczone siecią ulic, dzielono na mniejsze moduły – działki, zwane również parcelą. Stanowiły one własność prywatną podlegającą dziedziczeniu, z czym wiązała się konieczność opłacania stałego czynszu. Problematyka działki miejskiej jest często podejmowana podczas badań archeologicznych. Wyjątkowo ważne wydaje się zrekonstruowanie rozmiarów i układu pierwotnych parcel oraz zmian, jakie zachodziły w ich obrębie. Parcele rozplanowane były podobnie. Posesje dzielono najczęściej na trzy strefy o odmiennych funkcjach – mieszkalną, gospodarczą z wszelkiego rodzaju warsztatami i magazynami oraz sanitarną, w której znajdowały się kloaki i urządzenia służące do zaopatrzenia w wodę²¹. Dominowało budownictwo drewniane, siedziby murowane pojawiały się głównie w pobliżu rynku. Domy były zwykle jedno- bądź dwupiętrowe. Niezbędnym elementem konstrukcji budynku mieszkalnego były piwnice służące jako magazyny różnorodnych towarów. Na parterze znajdowała się zazwyczaj pracownia rzemieślnika lub kantor kupca. Schody prowadziły na wyższe piętra, przeznaczone do użytku prywatnego jak sieni, kuchnia z piecem (będącym jednocześnie źródłem ciepła) oraz pokoiki sypialne.

Nie ma wystarczających danych źródłowych, które umożliwiłyby pełną rekonstrukcję wyposażenia wnętrza mieszkalnych. Wiadomo jednak, iż różniły się one w zależności od majątności i zawodu ich mieszkańców. Analizując jednak ikonografię, przyjąć należy, że nawet u bogatych mieszczan sprzęty i przedmioty znajdujące się w domach były stosunkowo skromne – składał się na nie przede wszystkim stół, zydle, różnego rozmiaru skrzynie, a sypiano najczęściej na drewnianych łóżach²².

Rozwijające się miasto potrzebowało coraz więcej terenów, których powoli brakowało w ciasnym obrębie murów. Przedmieścia występowały więc nie tylko w największych ośrodkach miejskich, ale również tych mniejszych. Były znacznie bardziej otwarte oraz nie podlegały tak ścisłemu rozplanowaniu przestrzennemu. Nie stanowiły tworu samodzielnego gospodarczo lub prawnie, ich istnienie było ściśle związane z funkcjonującym miastem. Na ich terenie mogły zamieszkiwać rzesze ludzi, których nie było stać na drogie mieszkanie w obrębach murów lub po prostu brakowało tam dla nich miejsca. Dodatkowo przedmieścia gromadziły rozmaite i bardzo ważne urządzenia gospodarcze, które z różnych przyczyn nie mogły być zlokalizowane na terenie miasta – m.in. młyny, browary, folusze, wszelkie spichrze, składy czy stodoły. Wykorzystywano je również dla celów rolniczych, zakładając tam ogrody bądź małe pola uprawne²³.

Prowadząc badania wykopaliskowe na terenie miasta średniowiecznego, należy mieć na uwadze możliwości i liczne ograniczenia archeologii. Wieloaspektowość takich prac wręcz wymusza interdyscyplinarną współpracę już od etapu przygotowawczego zarówno z historykami, antropologami kultury, etnologami, historykami sztuki i architektury, geo-

17 Tamże, s. 58.

18 Odnajdywane podczas prac wykopaliskowych drewniane relikty nawierzchni ulic pozwalają wnioskować na temat przebiegu sieci ulicznej, a także rodzaju konstrukcji ciągów komunikacyjnych.

19 Poważnym problemem średniowiecznego miasta było składowanie i utylizowanie rozmaitych nieczystości (bytowych i produkcyjnych). Aby uniknąć zarazy, jaką mogłyby wywołać zalegające odpady, specjalne służby miejskie – zwykle kat i jego pomocnicy – wywoziły je poza mury miejskie, przeważnie wrzucając do rzek płynących nieopodal lub umacniając nimi wały. Nieczystości płynne odprowadzano z działek do rynsztoków, dzięki czemu transportowano je poza obręb miasta i unikano zalewania ulic. (P. Cembrzyński, *Nieczystości*, [w:] Tenże, *Wratislavia Antiqua*, t. 14, Wrocław 2011, s. 61).

20 G. Nawrońska, *Początki Elbląga...*, dz. cyt., s. 91.

21 Tamże, s. 96.

22 H. Samsonowicz, *Życie miasta...*, dz. cyt., s. 105.

23 M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa...*, dz. cyt., s. 102-103.

grafami, językoznawcami, socjologami czy też badaczami prawa. Prowadzenie samodzielnych badań może zakończyć się niepełnymi lub przypadkowymi obserwacjami, które wpłyną na wartość wysnuwanych wniosków i opinii.

Należy pamiętać, iż prace wykopaliskowe zwykle są przypadkowe i poprzedzają tylko kolejne inwestycje miejskie, a coraz częściej są wyłącznie działaniami ratowniczymi lub nadzorami. W takich sytuacjach badacz ma niewiele czasu i możliwości na przeprowadzenie odpowiednich i koniecznych prac²⁴. Jednakże źródła archeologiczne, skorelowane z ustaleniami innych, wspomnianych już wyżej specjalistów, jak również z przekazami pisаныmi, ikonograficznymi oraz kartograficznymi pozwalają na rozpoznanie szeregu zagadnień związanych z ośrodkami miejskimi i ich funkcjonowaniem.

Przede wszystkim badacze skupiają się nad naturalnymi warunkami ukształtowania terenu, hydrografią i topografią miast, ponieważ cechy te częstokroć determinowały decyzję o miejscu budowy danego centrum. Wpływały one na rozplanowanie stref zasiedlenia i struktury urbanistycznej. Korzystając z metody stratygraficznej (obserwacja kolejności ułożenia poszczególnych warstw kulturowych), można rekonstruować kolejne etapy rozwoju ośrodka miejskiego, jak również pozyskać informacje dotyczące konstrukcji i rozplanowania ulic oraz placów wraz z ich warstwami użytkowymi. Zainteresowania archeologów skupiają się także na fortyfikacjach oraz rozmaitej zabudowie miejskiej – zarówno tej mieszkalnej, jak i użyteczności publicznej.

Ważny rozdział badań archeologicznych stanowią zagadnienia dotyczące gospodarczego aspektu życia miasta. Poznawane są miejsca wytwórczości, pozostałości urządzeń produkcyjnych i handlowych, a także odpady związane z działalnością rzemieślniczą półwytwory oraz gotowe wyroby. Na podstawie kości zwierzęcych można rekonstruować strukturę hodowli i spożycia mięsa. Ważne źródło informacji stanowią również badania obiektów sakralnych. Archeolog jednakże może tylko w pewnym stopniu opisać obrządek pogrzebowy wraz z całą sferą sacrum, ograniczając się do odtworzenia układu zwłok, konstrukcji i niekiedy wyposażenia pochówku oraz sposobu organizacji i umiejscowienia cmentarza. Niektóre z kategorii odkrywanych źródeł ruchomych stanowią świadectwa kultu bądź rozrywki – gier i zabaw, jakie towarzyszyły średniowiecznym mieszkańcom miast²⁵.

CZŁOWIEK W ŚREDNIOWIECZNYM MIEŚCIE

Nie należy zapominać, iż miasta nie stanowi wyłącznie zabudowa, ale przede wszystkim żyjący w nim ludzie wraz z ich działalnością zawodową, życiem rodzinnym czy sposobem spędzania wolnego czasu.

W średniowiecznych miastach ludność miejska była bardzo zróżnicowana społecznie i ekonomicznie. Samo miasto stwarzało możliwość zaistnienia stanów i grup zawodowych nieobecnych w innego rodzaju ośrodkach ludzkich. W każdym mieście znajdowała się biedota – chorzy i kalecy, żebracy, prostytutki, złodzieje oraz inni ludzie z tzw. marginesu społecznego. Nie wszyscy posiadali pełnię praw i swobód miejskich, a wyłącznie nieliczni mogli sprawować władzę. Podstawowym, dość powszechnym, był podział mieszczan na patrycjat, pospólstwo i plebs (różnice pomiędzy tymi grupami wynikały przede wszystkim z ich sytuacji prawnej, jak również – co z tym związane – ekonomicznej i społecznej). Miasto (a więc jego mieszkańcy) żyło własnym rytmem, determinowanym przede wszystkim przez naturalny cykl przyrody – budzono się wraz ze wschodem słońca, zaś życie miejskie zamierało po zmierzchu. Każdy z mieszkańców miał swoje zadania i miejsce w tak uhierarchizowanej społeczności. Zmiana pozycji społecznej bądź też zawodu była niemalże niemożliwa i zwykle działania takie napotykały na sprzeciw innych. Badanie problematyki związanej ze społecznościami miejskimi nie jest jednak łatwe, ponieważ nawet przy nieustannym przyroście wszelkiego rodzaju źródeł nadal są one niewystarczające, zaś ocena tych zagadnień wzbudza częstokroć wiele dyskusji²⁶.

PODSUMOWANIE

Poruszając zagadnienia związane ze średniowiecznym miastem, należy pamiętać, że nawet ośrodki najmniejsze (pod względem terytorialnym) stanowiły skomplikowany organizm, skonstruowany w taki sposób, by jak najdoskonalej spełniał wiele ważnych funkcji. Wszystkie budynki i urządzenia znajdujące się w jego obrębie umiejscowione były według dokładnych planów i założeń. Miasto bowiem zawsze tworzone było dla konkretnych mieszkańców. Musiało ono spełniać potrzeby żyjących w nim ludzi. Na ograniczonej przestrzeni nie było miejsca dla nieprzemysłanej bądź zbędnej

24 A. Golembnik, *Archeologia miast – teoria i praktyka (na gruncie krajowym)*, [w:] J. Kaczmarek, H. Kaczmarek (red.), *Archeologia o przeszłości Poznania i jego zaplecza. Stan i potrzeby badań*, Poznań 2013, s. 28.

25 A. Kašinowski, *Archeologia miast...*, dz. cyt., s. 345.

26 H. Samsonowicz, *Życie miasta...*, dz. cyt., s. 25.

zabudowy. Naukowcy zajmujący się badaniem średniowiecznych ośrodków miejskich obserwować mogą, jakie zmiany i udoskonalenia wprowadzali mieszkańcy na przestrzeni wieków, dzięki czemu możliwe jest prześledzenie rozwoju technologicznego wszelkich zagadnień łączonych z kulturą materialną. Do obecnych czasów udało się ustalić i opracować wiele aspektów związanych ze średniowiecznym ośrodkiem miejskim. Należy mieć jednak na uwadze, iż cały czas pozostają obszary, które wymagają wnikliwej analizy i interpretacji. Miasto doby średniowiecza wciąż pozostaje (i jeszcze długo będzie pozostawać) pasjonującym, bo nie do końca poznanym polem badawczym dla archeologów.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986
- [2] Buśko C., *Rynek – centrum średniowiecznego Wrocławia*, [w:] Piekalski J., Wachowski K. (red.), *Wratislavia Antiqua*, t. 2, Wrocław 2000
- [3] Cembrzyński P., *Nieczystości*, [w:] Cembrzyński P., *Wratislavia Antiqua*, t. 14, Wrocław 2011
- [4] Cembrzyński P., *Woda*, [w:] Cembrzyński P., *Wratislavia Antiqua*, t. 14, Wrocław 2011
- [5] Golembnik A., *Archeologia miast – teoria i praktyka (na gruncie krajowym)*, [w:] Kaczmarek J., Kaczmarek H. (red.), *Archeologia o przeszłości Poznania i jego zaplecza. Stan i potrzeby badań*, Poznań 2013
- [6] Jelicz A., *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie*, Warszawa 1966
- [7] Kašinowski A., *Archeologia miast a archeologia w mieście (rozmowy niedokończony)*, [w:] Czaja R. i in. (red.), *Archaeologia et historia Urbana*, Elbląg 2004
- [8] Nawrońska G., *Początki Elbląga w świetle źródeł archeologicznych*, Elbląg 2012
- [9] Piekalski J., *Centrum średniowiecznego miasta jako problem badawczy archeologa*, [w:] Piekalski J., Wachowski K. (red.), *Wratislavia Antiqua*, t. 2, Wrocław 2000
- [10] Piekalski J., *Wstęp*, [w:] Buśka C., Piekalski J. (red.), *Wratislavia Antiqua*, t. 1, Wrocław 1999
- [11] Rębkowski M., *Domus sancti Spiritus. Szpital średniowiecznego Kołobrzegu w świetle archeologii*, [w:] Rębkowski M. (red.), *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu*, t. 5, Szczecin 2010
- [12] Samsonowicz H., *Życie miasta średniowiecznego*, Poznań 2012
- [13] Topolski J., *Dzieje Poznania*, t. 1, Warszawa – Poznań 1988
- [14] Trzciniński M., *Urządzenia penitencjarne w krajobrazie średniowiecznych i nowożytnych miast Dolnego Śląska*, [w:] Piekalski J., Wachowski K. (red.), *Wratislavia Antiqua*, t. 2, Wrocław 2000